

DE PYRAMIDELLIDAE VAN TERSCHELLING EN SCHIERMONNIKOOG

door

Dick Hoeksema

Bij speurtochten op de stranden van de Waddeneilanden en de verwerking van het daarbij meegenomen materiaal, worden regelmatig vertegenwoordigers gevonden van de familie der Pyramidellidae. Het meeste worden aangetroffen Chrysallida sarsi Nordsieck en Odostomia scalaris (MacGillivray); na enige volharding kan men zich meestal eigenaar noemen van Turbonilla crenata (Brown) en/of Turbonilla lactea (L.).

Dat hiermee de mogelijkheden niet uitgeput zijn, is met name aangetoond door de heren Doeksen en Tanis; Doeksen boekte fraaie resultaten met zijn teerkluitenonderzoek (Doeksen, feb. 1975), terwijl Tanis interessante gruisvondsten op zijn naam schreef (Tanis, 1976).

Uiteraard is het materiaal dat wordt aangevoerd uit de directe omgeving van de eilanden uit faunistisch oogpunt gezien van groter belang dan het materiaal dat uit "verre streken" op of in-drijvende voorwerpen onze kust bereikt. Vooral gruisonderzoek kan veel vertellen over zowel de huidige molluskenwereld als over die van vroegere tijden. Wel is de nodige voorzichtigheid geboden bij het verbinden van conclusies aan gruisvondsten: een gruisvondst kan in sommige gevallen immers even goed afkomstig zijn uit een in de branding uitgeschudde wierkluit als uit door de stroming aangesneden afzettingen uit het Eemien.

Belangrijk voor de kennis van de Eemfauna, zoals die geleefd moet hebben in de omgeving van de plaats waar nu de Waddeneilanden liggen, zijn de resultaten van het onlangs door Doeksen verrichte inventarisatie-onderzoek van Eemfossielen uit boringsmonsters, genomen uit de Eemlagen onder Terschelling. De gepubliceerde lijst (Doeksen, apr. 1975) geeft ook een duidelijke indicatie welke soorten mollusken uit het Eemien op het strand van de Waddeneilanden te verwachten zijn. Op enkele uitzonderingen na zijn daar inderdaad de meeste opgesomde soorten al gevonden. Uit het onderstaande zal blijken, dat ook de vermelde Pyramidellidaesoorten nu bekend zijn uit gruis. Zelfs zijn op het strand vermoedelijk Eemfossielen gevonden, die niet aangetroffen zijn in de boringsmonsters. Het is daarom zeker aan te bevelen, naast de lijst van Doeksen, voor de eilanden ook de lijst van Spaik (1958) te raadplegen.

Omdat mijn ervaringen zich tot nu toe hoofdzakelijk beperken tot Terschelling en, in mindere mate, tot Schiermonnikoog, vermeld ik in de nu volgende lijst alleen vondsten van deze twee eilanden. De aantallen opgegeven in de artikelen van Doeksen zullen vermeld worden achter "Boringen:" en "Teer:". Voor zover niet anders aangegeven zijn de gegevens van Tanis gehaald uit zijn artikel in "Het Zeepaard" 36(6). De rest spreekt voor zichzelf.

1. Chrysallida sarsi Nordsieck, 1972.

Deze soort werd in 1972 door Nordsieck als nieuw beschreven en is vroeger in ons land voor Chrys. decussata (Montagu, 1803) gehouden. Een belangrijk verschil (Van Aartsen, 1974):

C. decussata: Spiraalribben over de gehele hoogte van alle windingen voorkomend.

C. sarsi : Spiraalribben op de oudere windingen slechts op het onderste deel van de winding, dus vlak boven de suture.

De opmerking van Van Aartsen over Chrys. sarsi: "Laatste omgang minder dan de helft der totale hoogte (ongeveer 2/5 der hoogte)" bleek niet in overeenstemming met de exn van Terschelling en

Schier. De omschrijving van Nordsieck: "Letzter Umgang = 5/9 der Höhe" bleek wel ongeveer te kloppen.

Chrys. sarsi is een algemene verschijning in gruis, zowel op Terschelling als op Schiermonnikoog.

De soort is niet opgenomen in de lijst van Janssen (1975).

2. Chrysallida cf. obtusa (Brown, 1827), mogelijk Chrys. indistincta (Montagu, 1808) hierbij.

Alle vondsten zijn afkomstig uit gruis van Schiermonnikoog:

26-8-'76	pl 7,9 uit 200 gr., = $\pm 0,45$ ltr, vrij fijn klepjes- gruis	1 afgerold ex.
18-9-'76	pl 8,5 uit 245 gr., = $\pm 0,55$ ltr, fijn gruis (veel zeeëgelst.)	1 besch. ex.
18-9-'76	pl 9,8 uit 715 gr., = $\pm 1,65$ ltr, gevarieerd gruis	2 exn, 3 frn.

De horentjes vielen op, doordat ze slanker waren dan de aanwezige exn van Chrys. sarsi. Door hun zwak gebogen ribjes, of resten daarvan, waren ze te onderscheiden van kleine exn van Turbonilla lactea, die er wel wat op leken, maar rechte ribjes, of overblijfselen daarvan, hebben.

Omdat van het best bewaard gebleven horentje de ribben niet over de basis doorlopen, leek de naam Chrys. obtusa de meest waarschijnlijke.

Hoewel ik van Terschelling vele monsters uitgezocht heb, heb ik daarin noch Chrys. obtusa noch Chrys. indistincta ooit gevonden; van de vier monsters die ik van Schier onderzocht, bleken er drie raak te zijn.

3. Chrysallida spiralis (Montagu, 1803).

Teer: 5 exn.

Tanis vond op 15-11-1961 3 exn in fijn gruis tussen pl 10 en pl 11 op Terschelling.

4. Odostomia eulimoides Hanley, 1844.

Borngen: 5 exn. Teer: 1 ex. (cf.).

Ook op het strand van Terschelling gevonden anders dan uit teer (Tanis en De Vries, 1959); op 4-3-1962 vond Tanis 1 ex. in fijn gruis bij pl 16.

5. Odostomia scalaris (MacGillivray, 1843).

Deze soort kwam autochtoon voor in het havengebied van West-Terschelling; zie bijv. (Tanis, 1962).

Op het strand van Terschelling is de soort enerzijds te vinden in aanspoelende mosselkluitten (dood en vastgekit aan de byssusdraden, soms ook levend), anderzijds, in mindere mate, in gruis.

Een gesprekje met Th.W. de Boer leerde, dat Od. scalaris op Schiermonnikoog zeldzaam in gruis te vinden is. Zelf vond ik 1 klein ex. met een stukje byssusdraad eraan vast in het gruismonster van pl 9,8 (zie 2). Voor zover mij bekend zijn mosselkluitten van Schier nog niet onderzocht.

6. Odostomia umbilicaris (Malm, 1858).

Teer: 1 ex.

De soort komt niet voor in de lijst van Janssen.

7. Odostomia cf. conoidea (Brocchi, 1814).

Determinatie J.J. van Aartsen.

Een beschadigd ex. uit 250 gr. (= $\pm 0,6$ ltr) vrij grof gruis verzameld op 22-7-1976 bij pl 11,3 op Terschelling bij een matige N-wind. Het horentje lijkt me van recente afkomst.

8. Odostomia plicata (Montagu, 1803).

Teer: 1 ex.

9. Odostomia turrita Hanley, 1844.

Borings: 1 ex.

Een fragment, vermoedelijk van deze soort vond ik in 370 gr. (=+ 0,85 ltr) gruis verzameld op 25-5-1976 bij pl 10,8 op Terschelling bij een zachte ZW-wind. Waarschijnlijk een Eem-fossiel.

10. Odostomia unidentata (Montagu, 1803).

Borings: 5 exn.

Een vrij groot fragment kwam uit het onder 2. genoemde gruis-monster van pl 9,8; boven op de tand loopt een duidelijk waarneembaar gootje. Een klein fragment, waarschijnlijk de derde of vierde winding van een ex. van deze soort, trof ik aan in het monster genomen bij pl 7,9. Beide fragmenten zijn dus afkomstig van Schiermonnikoog. Ze maken een fossiele indruk.

11. Odostomia spec.

Teer: 1 ex.

12. Turbonilla crenata (Brown, 1827).

Borings: 51 exn.

Zowel op Terschelling als op Schiermonnikoog vrij zeldzaam in gruis. Eemfossiel.

13. Turbonilla lactea (L., 1767) = elegantissima (Mont., 1803)

Ook bij deze soort blijkt, net als onder 2., een opvallend verschil tussen de twee eilanden. Bij stug volhouden vind je op Terschelling slechts zo nu en dan een horentje of een fragment. Slechts één maal heb ik het genoeg mogen smaken uit één monster 6 exn en 1 fr. te halen. Op Schier bleek een dergelijke uitzondering regel! Uit de onder 2. vermelde monsters kwamen resp.: pl 7,9: 6 exn, pl 8,5: 3 exn, 1 fr., pl 9,8: 19 exn, 10 frn. Ook Th.W. de Boer vond vele exn op Schiermonnikoog; zie bijv. (Boer, Th.W. de, 1976).

Op 21-11-1962 vond Tanis op Terschelling een vers ex. met vleesresten in gruis tussen pl 22 en pl 23.

Interessant is nog te vermelden dat Tanis de soort drie maal aantrof, vastgekit aan de kokertjes van de schelpkokerworm (Tanis, 1962).

14. Turbonilla acuta (Donovan).

Teer: 1 ex.

In de meeste recente boekwerken komt deze soort niet voor. Ook Janssen vermeldt hem niet. Wel is hij opgenomen in "British Shells" (McMillan, 1973). McMillan schrijft o.a. dat Turb. acuta kleiner blijft dan Turb. lactea, waarmee hij, naar zij vermoedt, dikwijls wordt verward.

Volledigheidshalve zal ik i.v.m. de punten 2, 5, 10 en 13 nog even de op 26 aug. en 18 sept. 1976 heersende winden vermelden:

op 26-8-1976 matige-krachtige NW-wind, daarvoor enkele dagen 0-ZO wind (ik was net te laat)

op 18-9-1976 zachte Z-wind, ook al enkele dagen daarvoor; het bleek voortreffelijk "gruisweer".

De gegeven opsomming van Pyramidellidae-soorten moet niet gezien worden als sluitstuk, maar meer als tussenstand. Houdt niet elke lijst voor de sportieve zoeker de uitdaging in hem uit te breiden? Daar komt bij dat van de verspreiding van veel van de wel genoemde soorten met betrekking tot de Waddeneilanden nog maar erg weinig bekend is. Terschelling mocht zich tot op heden in een veel grotere belangstelling verheugen dan de andere Waddeneilanden; ongetwijfeld verdienen echter de overige Waddeneilanden evenzeer onze aandacht. De vondsten van Schiermonnikoog spreken voor zichzelf. Dat ook Ameland m.b.t. de Pyramidellidae een niet te versmaden eiland is, mochten Jaap de Boer en ik eind vorig jaar ervaren; we hopen daar t.z.t. als al het verzamelde gruis verwerkt is, verslag van uit te brengen.

Tot slot wil ik de heer Van Aartsen hartelijk danken voor zijn determinatiehulp en de heer Doeksen voor zijn toestemming tot inzage van zijn boringsmateriaal, waardoor de determinatie van enkele fragmenten mogelijk werd.

Literatuur:

- Aartsen, J.J. van, 1974 - De determinatie van Chrysallida's.
CB Ned. Mal. Ver. 156: 227-237.
- Boer, Th.W. de, 1976 - Gruisvondsten op Schier.
Het Zeepaard 36(4): 63.
- Doeksen, G., feb. 1975 - Schelpen uit teerkluiten van Terschelling.
Het Zeepaard 35(1): 13-17.
- Doeksen, G., apr. 1975 - Eemfossielen uit waterboringen op Terschelling. CB Ned. Mal. Ver. 163: 366-371.
- Janssen, A.W., 1975 - Systematische lijst van Nederlandse recente en fossiele mollusken. Meded. Werkgr. Tert. Kwart. Geol. 12(4): 115-170.
- McMillan, N.F., 1973 - British Shells.
- Nordsieck, F., 1972 - Die europäischen Meeresschnecken.
- Spaink, G., 1958 - De Nederlandse Eemlagen, Dl. 1.
Uitg. K.N.N.V., Wet. Med. no. 29.
- Tanis, J.J.C. en A.J.A. de Vries, 1959/60 - De mariene schelpen van Terschelling. Bast. 23: 54-76 en Bast. 24: 40-43.
- Tanis, J.J.C., 1962 - Transport van mollusken aan de kust van Terschelling II. Het Zeepaard 22(2): 23-27.
- Tanis, J.J.C., 1976 - Mariene schelpen van Terschelling van 1960-1964. Het Zeepaard 36(6): 87-91.